

TÁRSASÁGI HÍREK

Köszöntjük az 1973. évi Állami Díj irodalomtörténész kitüntetettjeit, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti elnökét, Komlós Aladárt és Király István akadémikust. Mindkettőjüknek további sikereket, jó erőt és alkotókedvet kívánunk.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vezetősége
és az Irodalomtörténet szerkesztőbizottsága

KARDOS LÁSZLÓ 75 ÉVES

Szeretettel és örömmel köszöntjük Kardos Lászlót hetvenötödik születésnapja alkalmából. Életműve mindnyájunk előtt ismert és nagyra becsült: a tudós kutatásai Tóth Árpád, Karinthy és a *Nyugat* körének más jelentős személyiségei, valamint a világirodalom francia és orosz nagyságai körül; műfordítói tevékenysége, mely a világ lírai és drámai költészetének annyi értékét tette egyenértékűen hozzáférhetővé a magyar olvasók számára; nemes hangú és a legszebb humanista eszményeket hirdető költészete; s amit tán először, de mindenestre az előzőekkel egyenrangúan kell említeni, sokévtizedes oktatói-nevelői tevékenysége, melynek során előbb mint gimnáziumi, majd mint egyetemi tanár nemzedékek sorával ismertette és szeretettette meg a magyar- és világirodalom legértékesebb, humanista alkotásait.

Kívánunk neki továbbra is jó egészséget, töretlen munkakedvet és sok sikert.

Az Irodalomtörténet szerkesztőbizottsága
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vezetősége

DEZSÉNYI BÉLA

1907 – 1972

Dezsényi Béla, az irodalomtudományok kandidátusa, a hazai sajtó történetének ismert kutatója, 65 esztendőskorában elhunyt. Halála a magyar irodalomtörténetírás számára is érzékeny veszteséget jelent, mert Dezsényi Béla egyszerre több területen is kiemelkedő segítséget nyújtott irodalomtörténetírásunknak és általában a múltunk feltárásával foglalkozó valamennyi tudományágnak.

Mint az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának vezetője, korszerű alapokra helyezte a forrásértékét és teljességét tekintve egyedülálló hírlap- és folyóiratgyűjteményünk feltáró munkáját és olvasószolgálatát. Az általa kiadott hírlap-bibliográfiák és repertóriumok szintén jeleutékeny segítséget jelentettek a felszabadulás után újjáéledő kutatásoknak.

Méltó utódaiként nemzeti könyvtárunk korábbi tudós könyvtárosainak, maga is tevékeny művelője volt a történeti tudományoknak; ez biztosította számára azt a széles körű tájékozottságot és ismeretanyagot, ami általa a kutatóknak csakúgy, mint a szakdolgozatot író egyetemistáknak mindig értékes felvilágosításokat tudott nyújtani időszaki sajtónkkal kapcsolatban. Az ő nevéhez fűződik a múlt század végén Szinnyei József és Ferenczi József által megindított hazai sajtótörténeti munkálatok igényes és korszerű továbbfejlesztése. Egyetemi éveitől kezdve behatóan tanulmányozta újságírásunk hagyományait és azt a szerepet, amelyet időszaki sajtónk betöltött irodalmunk és művelődésünk történetében. Különösen a 18. századi, a reformkori és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc lapjainak történetét dolgozta fel publikációiban, de érdeklődése kiterjedt a Dunatáj országainak sajtójára és a svájci – magyar szellemi kapcsolatok történetére is. Újabbban a Széchényi Könyvtár 20. századi történetével kapcsolatban tett közzé úttörő tanulmányokat. Kutatásai eredményeit és a sajtóval kapcsolatos gazdag ismereteit két évtizeden keresztül egyetemi előadások keretében is átadta hallgatóinak. Ő írta a magyar időszaki sajtó első másfél évszázadára vonatkozó fejezeteket *A magyar sajtó 250 éve* című összefoglaló műben és összefoglaló irodalomtörténetünk első köteteiben.

Mint a *Magyar Könyvszemle* és az Országos Széchényi Könyvtár évkönyveinek szerkesztője, fáradhatatlan szervező és pedagógiai tevékenységet fejtett ki: számos fiatal könyvtárost és kutatót vezetett be a tudományos munkába.

Amikor a tömegkommunikációs eszközökkel kapcsolatos kutatásokra világszerte egyre nagyobb figyelmet fordítanak, és ezzel párhuzamosan az időszaki sajtó forrásértékét és történeti hatóerejét egyre

inkább felismerik, sajnálattal kell arra gondolnunk, hogy Dezsényi Béla tevékenysége nálunk nélkülözötte még azokat a kereteket, amelyek számos szocialista országban is már a sajtótörténeti kutatás rendelkezésére állnak. A rendkívül időigényes sajtókutatásokat ma már a legtöbb országban egész intézetek, tanszékek kutatógárdái végzik. Dezsényi Béla életműve, amely szinte teljes egészében magányos, egyéni munkájának eredménye, ezért is, de a ránk hagyott gazdag örökség miatt is, méltán tarthat számot az irodalomtudomány elismerésére és tiszteletére.

KÓKAY GYÖRGY

A SÜMEGI–BALATONFÜREDI VÁNDORGYŰLÉS

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság, az MTA Irodalomtudományi Intézete 18. századi kutatócsoportja, a TIT Veszprém megyei szervezete és a sümei Kisfaludy Sándor Emlékbizottság 1972. szeptember 27–30. között Bessenyei György fellépésének 200 éves és Kisfaludy Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából Sümegyen és Balatonfüreden rendezte meg őszi vándorgyűlését. A négy napos tanácskozáson a magyar későfelvilágosodás problémáinak megvitatására került sor. Az első ülés vitaindító előadását Benda Kálmán tartotta *Gazdaság, társadalom és politika a későfelvilágosodás kordban* címmel. Az előadás a korabeli magyar társadalom fejlődésének sokoldalú, egyben — a tényekből fakadóan — igen nyomasztó rajzát adta. A népszaporulat, a településeloszlás, a társadalmi rétegződés, továbbá a mezőgazdaság és ipar fejletlenségének számadataiból egyfelől a polgárosodást nehezítő momentumok egész sorát tartalmazó társadalmi helyzetkép rajzolódott ki, másfelől viszont annak jelzése történt meg, hogy ennek az állapotnak felismerése mennyire ösztönzőleg hatott a kor magyar értelmiségére: a kulturális, mezőgazdasági és ipari fejlődés előrevitele révén elindítani a polgári fejlődést Magyarországon.

Az előadást három felkért hozzászóló — Julow Viktor, Fenyő István, Vörös Károly — korreferátuma egészítette ki. Vörös Károly a napóleoni háborúk hatása mellett a nemesi inszurrekció és az ún. kapás megmozdulások jelenségéről szólt — hangsúlyozva ezek vizsgálatának fontosságát a korszak teljesebb igényű bemutatása érdekében. Fenyő István a Benda által rajzolt társadalmi képet kiegészítő egy „közösségtörténet” megírásának szükségességét hangsúlyozta — amely a kor művelődéstörténeti képét jelentősen kiegészítené —, majd arról szólt, hogy a Benda által felrajzolt csapások között az

irodalom és kultúra felelőssége megnőtt. Az irodalom: sokak számára menekülés is ekkor, nemcsak személyes sorsuk elől, hanem társadalmi létük, az elmaradottság elől is. S mégis ez az ideálvilág lesz a jövőendő magyar valósága. Julow Viktor a későfelvilágosodás debreceni vonatkozásairól beszélt. A korábbi időszakasz mozgalmasságához, fejlettségéhez képest a későfelvilágosodás korában a szellemi hanyatlás tünetei mutatkoznak Debrecenben, amelyet már egy gazdasági visszaesés is megelőzött. A cívis város megmerevedésének kora ez, amelynek megbéklyózó voltát Fazekas Mihály alkotói tevékenysége illusztrálhatja: Csokonai haláláig hatvanhárom verset írt, azt követően haláláig mindössze tizenötöt. A későfelvilágosodást szürke egyéniségek csinálják Debrecenben, s ez nem is teremthet inspiráló atmoszférát a költő Fazekas számára. Úgy látja: a debreceni későfelvilágosodás egészében mégsem katasztrofális. Ezt egyfelől Kerekes Ferenc működése, másfelől a virágzó debreceni diákköltészet példája bizonyítja.

A vándorgyűlés második napjának programját Szauder József akadémikus *A magyar későfelvilágosodás kora* c. előadása nyitotta, amelynek szövegét folyóiratunk közölni fogja. A téma vizsgálatát nyolc korreferens folytatta. Kókay György irodalom és olvasóközönség viszonyát vizsgálta. Az irodalom iránt a nyolcvanas–kilencvenes években jellemző érdektelenség tényéből kiindulva az irodalom-pártolás szorgalmazásának Bessenyeitől a felvilágosodás végéig ívelő folyamatát követte nyomon és felvázolta e folyamat legfontosabb módozatait. Zádor Anna a felvilágosodás eszméinek a magyar képzőművészetre gyakorolt hatásával foglalkozott. Legelőbb a magyar képzőművészeti fejlődésben mutatkozó lemaradásról, illetve ennek okairól szólt, majd a külföldi művészek alkotótevékenységének jellegével-jelentőségével foglalkozott. A századvégen jelentkező felvilágosult törekvések egyik jellemző példaként említette az egrilíceum dísztermének freskóját, amely ugyan későbarokk kori produkció, de a természettudományt jelképező alakjai már éppúgy a felvilágosodás térhódítását mutatják, mint a csillagda. Sárosi Bálint a kortárs magyar zene problémáit vázolta fel. Fejtegetéseinek tán legfontosabb megállapítása volt, hogy a felvilágosodás kori zenei életünk nem adott a magyar zenetörténetnek egy Bessenyeihez vagy Kazinczyhoz hasonló egyéniséget. Verseghy lett volna alkalmas egy korszerű magyar zene megteremtésére, ő viszont – zenei műveltsége ellenére is – értetlenül állt a magyar népi zenei hagyomány előtt. Foglalkozott a külföldi muzika magyar befogadásának mértékével, valamint a magyar zene külföldi recepciójával a Brahms-művek magyar zenei inspirációja kapcsán. Szegedy-Maszák Mihály *Allégória és szimbólum a későfelvilágosodás magyar költészetében* tartott értékes korreferátumot, Orosz László pedig felvilágosodás kori irodalmunk verstani eszmélkedéséről szólt, míg Szuromi Lajos Berzsényi tizen-

kettőseiről szóló értekezését mutatta be. Érdekes adalékokkal egészítette ki a témakört Kiss Károly Ernő és Kunszery Gyula is.

A vándorgyűlés második napi programját a sümegei Nagyközségi Kultúrházban rendezett Kisfaludy-emlékest zárta, melynek ünnepi szónoka Simon István Kossuth-díjas költő volt.

A harmadik napi ülés főreferátumát Csetri Lajos tartotta *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfilozófiai alapjairól* címmel. Elsősorban a 19. század első két évtizedére, azaz a nyelvújítás korának időszakára korlátozta vizsgálódásait, de szólt a magyar nyelvújítás 1795 előtti törekvéseinek nyelvfilozófiai alapjairól is. Csetri Lajos előadását Szathmári István, Ruzsiczky Éva, Martinkó András, Mészáros Istvánné, Bonyhai Gábor és Lőkös István hozzászólásaikkal egészítették ki.

A vándorgyűlés utolsó napján Balatonfüreden folytatódott a tanácskozás, melynek előadója Wéber Antal a felvilágosodás irodalmának oktatásáról beszélt. Előadásának szövegét, valamint a vita során elhangzott hozzászólások kivonatát folyóiratunk e száma közli.

LŐKÖS ISTVÁN

EGRI TUDOMÁNYOS ÜLÉS GÁRDONYI GÉZA EMLÉKÉRE

1972. október 22-én Társaságunk ülést tartott Egerben Gárdonyi Géza halálának 50. évfordulója alkalmából. A Városi Tanács dísztermében Dancs Lajos elnökhelyettes üdvözölte a megjelenteket, s felidézte Eger művelődéstörténetének néhány fontosabb eseményét.

A *Gárdonyi kutatás helyzete és feladatai* című előadásában Nagy Sándor rámutatott, hogy Gárdonyi megtagadva kora érthetetlen és egyre embertelenné váló viszonyait, vallásos színezetű, idealista világképet épített ki magának. Nem szüntette ez meg antikapitalista, néphez kötődő magatartását, még szabad gondolkozását sem olyan mértékben, amint azt a dogmatizmus szakaszában sokan vélték az irodalomtörténészek közül. Egészében véve művészi hanyatlásról sem lehet beszélni nála 1905 után. Sőt, még kevésbé ünnepelt írásaiban is a modern epika egyes törekvéseinek termékeny, egyéni változatát sikerült kialakítania Nagy Sándor szerint. Ennek bizonyítékát az előadó főként a cselekmény leegyszerűsödésében, a tudatvilág előtérbe kerülésében látta.

Z. Szalai Sándor *Gárdonyi világképe* c. referátumában az író haladó, újjal vívódó tájékozódásának kifejtése mellett néhány ponton Nagy Sándorral vitázott. A mesélő hajlam Gárdonyi késci műveit szintén

jellemzi, vonzásukat sokban épp ez adja. Az 1900 körül keletkezetteket pedig kifejezetten romantikus meseszövéésűnek mondhatjuk.

Míg Nagy Sándor általában a 20. századi próza világához közelítette Gárdonyit, Kispéter András szűkebb határt szabva a szecessziós stílusjegyek kimutatására törekedett (*Gárdonyi és a modernség*). Kispéter András az apró részletek, valamint az egyéniség szélsőséges kultuszában, a primitívség és népköltészet ápolásában találta meg a főbb kritériumokat. Megállapításait bővítette, színezte az is, amit a későbbiekben Korompay János a titkosírásos följegyzések esztétikai részéről mondott.

Hegedüs András Gárdonyi demokratizmusát mutatta ki a Győrött írt művelődéspolitikai cikkek alapján *Eötvös és Gárdonyi művelődéspolitikai eszméi* című előadásában.

Különleges élményt nyújtott Korompay János muzeológus beszámolója Gárdonyi titkosírásos naplójának megfejtéséről. Belőle nemcsak a világháború és forradalmak alatti életpályáját tekinthetjük át jobban, hanem költői hitvallását, etikáját, munkamódszerét, szógyűjtő, nyelvészkedő kedvtelését is. Nagy Miklós elnöki zárszavában kitért Gárdonyi ellentétek között hullámzó nézeteire (pl. szélső individualizmus, hazafias hivatásvállalás), amelyek művészetét feszültséggel telítik. Sürgette a kutatások komplexebb válását, kivált nyelvészek-stilisztaik bekapcsolódását.

N. M.

VERSEGHY-ÜLÉSSZAK SZOLNOKON

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság, az Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi kutatócsoportja, valamint Szolnok megye és város tanácsának támogatásával a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár és a TIT Szolnok megyei elnöksége kétnapos tudományos emlékülést rendezett Szolnokon, december 14–15-én Verseghy Ferenc halálának 150. évfordulója alkalmából. Kilenc tudományos előadás hangzott el, melyeket felerészben helyi előadók tartottak. Az ülészak tudományos programját emlékkiállítás, irodalmi est és fogadás egészítette ki. A Szolnok megyei Verseghy könyvtár az emlékülés alkalmából két kiadványt jelentetett meg. Az egyikkel (*A magyar nyelv törvényeinek elemzése I*) Verseghy *Analytica*-jának magyar fordítása indult meg, és remélhetőleg folytatódik is; a másik Verseghy 1791-ben megjelentetett *Rövid értekezések a musikáról* c. művének fakszimile kiadása.

T. A.

ANKÉT A JÖVŐ SZÁZAD REGÉNYE 100. ÉVFORDULÓJÁN

Társaságunk a Magyar Írók Szövetsége Tudományos-Fantasztikus Irodalmi Munkabizottságával együtt Jókai-émlékülést rendezett 1972. dec. 13-án és 14-én az Írószövetség székházában. Rendezvényünk középpontjában *A jövő század regénye* állott, amelynek megjelenése 1872 őszén indult meg. E művel foglalkozott Zöldhelyi Zsuzsa előadása (*Valóság és képzelet Jókainál*), valamint Fábian Pál (*Jókai utópiáinak nyelve*). Az előbbi főként azt tárgyalta, mennyiben látszik az utópisták s az orosz nihilisták eszméinek, gyakorlati programjának hatása a munkán, s itt egészen meglepő összefüggésekre derült fény (Fourier hatása, a Nyecsajev-pör anyagának ismerete). A nyelvész előadásból a neológiát felkaroló, szóalkotó, idegen szavakat tudatosan „futurológiai” céllal használó mester arcképe bontakozott ki. Noha a sci-fi műfaj kapcsolatát a népköltéssel lehetetlen tagadni, gyakorlatban még ritkán mutatták ki érintkezésüket. E vonatkozásban úttörő volt Lengyel Dénes (*Népköltési és sci-fi elemek a Jövő század regényében*) referátuma. Mivel Jókainak a modern fantasztikum iránti érdeklődését nem kis mértékben Verne élesztette föl, joggal csatlakozott az eddigiekhez Szemző Piroska beszámolója az egykorú hazai Verne-visszhangról.

A többi referens Jókai egyéb, e műfajba vágó szépprózáját elemezte (Kókay György: *Ahol a pénz nem Isten*, Nacsády József: *Fekete gyémántok*, Radó György: *Egész az északi pólusig*), Nagy Miklós pedig összefoglaló képet adott a költő tudományos és mesei-mitikus fantasztikumának főbb típusairól, kezdeményezésének utóéletére is célozva. Értékesen egészítették ki az előadásokat a jelenlevő írók és irodalomtörténészek spontán hozzászólásai, amelyek közül különösen K. Grandpierre Emilét, Kuczka Péterét, Földes Péterét, valamint Oltványi Ambrusét emelhetjük ki. Az ülést Cseres Tibor vezette be, s létrejött elsősorban Kuczka Péter fáradhatatlan munkakedvének és ötletességének köszönhető. A Munkabizottság tájékoztatójának 8. száma az előadássorozat teljes anyagát közli.

NAGY MIKLÓS